

AHOLI SUG'URTA SAVODXONLIGINI OSHIRISH MASALALARI VA UNING SUG'URTA BOZORI RIVOJLANISHIDAGI O'RNI

G'oziyeva Aziza Abdusalomovna

Termiz davlat universiteti mustaqil uzlanuvchisi

O'zbekiston Respublikasida sug'urta bozorini izchil rivojlantirish, aholining moliyaviy manfaatlarini himoya qilish hamda iqtisodiyotda risklarni samarali boshqarish mexanizmlarini kuchaytirishda sug'urta savodxonligini oshirish masalasi alohida dolzarblik kasb etmoqda¹⁶⁴. Chunki sug'urta tizimining samarali faoliyat yuritishi nafaqat sug'urta tashkilotlarining institutsional barqarorligiga, balki aholining sug'urta xizmatlarining mazmun-mohiyati, afzalliklari va amaliy ahamiyati to'g'risidagi bilim darajasiga ham bevosita bog'liqdir. Aholining sug'urta bo'yicha yetarli tushunchaga ega emasligi sug'urta xizmatlariga bo'lgan talabning cheklanishiga, iste'molchilarning noto'g'ri qarorlar qabul qilishiga hamda bozorda sog'lom raqobat muhitining to'liq shakllanmasligiga olib keladi.

Zamonaviy iqtisodiy sharoitda sug'urta aholining va xo'jalik yurituvchi subyektlarning moliyaviy xavfsizligini ta'minlovchi muhim vosita sifatida namoyon bo'ladi. Sug'urta mexanizmi orqali turli noxush hodisalar natijasida yuzaga keladigan moliyaviy yo'qotishlar kompensatsiya qilinadi, bu esa fuqarolar va tadbirkorlik subyektlarining moliyaviy barqarorligini saqlashga xizmat qiladi. Shu nuqtai nazardan, sug'urta savodxonligi darajasi qanchalik yuqori bo'lsa, aholi tomonidan sug'urta mahsulotlaridan foydalanish ko'lamini shunchalik kengayadi, natijada jamiyatda risklarni taqsimlash tizimi yanada takomillashadi.

Rivojlangan davlatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, sug'urta himoyasi bilan qamrab olingan aholi ulushi ortgan sari davlatning ijtimoiy va moliyaviy yuklamalari nisbatan kamayadi. Bunday sharoitda davlat tomonidan aholi va biznesni qo'llab-quvvatlash uchun ajratiladigan mablag'larning ma'lum qismini ta'lim, sog'liqni saqlash, ilm-fan va innovatsion rivojlanish kabi ustuvor yo'nalishlarga yo'naltirish imkoniyati kengayadi. Demak, sug'urta savodxonligini oshirish nafaqat alohida iste'molchilar manfaatlarini, balki makroiqtisodiy barqarorlik va ijtimoiy farovonlik nuqtai nazaridan ham muhim ahamiyatga egadir.

Ayni paytda O'zbekistonda moliyaviy savodxonlik masalalariga e'tibor ortib borayotgan bo'lsa, sug'urta savodxonligi alohida ilmiy-amaliy yo'nalish sifatida hali yetarli darajada chuqur tadqiq etilmagan. Holbuki, aholining sug'urta bozoridagi xatti-harakatlari, sug'urta mahsulotlarini tanlashdagi yondashuvlari, riskni anglash darajasi va sug'urta hodisasi yuz bergandagi manfaatlarni tushunishi sug'urta bozorining kelgusidagi rivojlanish istiqbollari belgilovchi muhim omillardan hisoblanadi. Shuning uchun ham respublikada sug'urta savodxonligining joriy holatini o'rganish, mavjud muammolarni aniqlash va uni oshirish yo'llarini ishlab chiqish ilmiy hamda amaliy jihatdan dolzarb vazifa hisoblanadi.

---

¹⁶⁴ O'zbekiston Respublikasining 2021-yil 23-noyabrdagi O'RQ-730-son Qonuni "Sug'urta faoliyati to'g'risida" // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi.

Mazkur tadqiqot doirasida moliyaviy savodxonlikning mavjud ilmiy ta'riflari negizida sug'urta savodxonligining mazmun-mohiyati tahlil qilindi hamda ushbu tushunchaning asosiy tarkibiy o'lchamlari aniqlashtirildi. Tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, sug'urta savodxonligi moliyaviy savodxonlikning tor amaliy ko'rinishi emas, balki risklarni anglash, sug'urta mahsulotlarini baholash, ulardan oqilona foydalanish va uzoq muddatli moliyaviy himoyani ta'minlashga yo'naltirilgan mustaqil funksional kategoriya sifatida namoyon bo'ladi¹⁶⁵. Shu bois uni faqat sug'urta bo'yicha boshlang'ich bilimlar majmui sifatida emas, balki shaxsning sug'urta munosabatlarida asosli qaror qabul qilish kompetensiyasi sifatida talqin etish maqsadga muvofiqdir.

Taqdim etilgan ta'riflar qiyosiy tahlili shuni ko'rsatadiki, moliyaviy savodxonlikka doir klassik yondashuvlarda asosan pul mablag'larini boshqarish, shaxsiy moliyani rejalashtirish, qaror qabul qilish, moliyaviy xavfsizlik va farovonlikni ta'minlash masalalari markaziy o'rin egallaydi. Ushbu yondashuvlar sug'urta sohasiga moslashtirilganda, mazmuniy urg'u bevosita risklarni identifikatsiya qilish, sug'urta instrumentlarini tanlash, sug'urta resurslarini boshqarish, sug'urta mahsulotlarining murakkabligini anglash hamda sug'urta himoyasini uzoq muddatli moliyaviy barqarorlik vositasi sifatida qabul qilishga ko'chadi. Demak, sug'urta savodxonligi moliyaviy savodxonlikning oddiy tarmoq ko'rinishi emas, balki riskga yo'naltirilgan qarorlar qabul qilish modeli bilan boyitilgan alohida tushunchadir.

Quyidagi jadvalda moliyaviy savodxonlikning original ta'riflari, ularning sug'urta sohasiga moslashtirilgan variantlari hamda asosiy o'lchamlari tizimlashtirildi.

1-jadval

Moliyaviy savodxonlik ta'riflari asosida sug'urta savodxonligining moslashtirilgan mazmuni va asosiy o'lchamlari

Moliyaviy savodxonlikning original ta'rifi	Sug'urta savodxonligining moslashtirilgan ta'rifi	Asosiy o'lchamlar
"...puldan foydalanish va uni boshqarish yuzasidan asosli xulosa chiqarish hamda samarali qarorlar qabul qilish qobiliyati"	Potensial risklarni to'liq axborot asosida aniqlash va ularni boshqarish yuzasidan samarali sug'urta qarorlarini qabul qilish qobiliyati	Qaror qabul qilish
"Moliyaviy xavfsizlikni butun hayot davomida ta'minlash uchun moliyaviy resurslarni samarali boshqarishda bilim va ko'nikmalardan foydalanish qobiliyati"	Hayot davomida moliyaviy xavfsizlikni ta'minlash maqsadida sug'urta bo'yicha bilim va ko'nikmalardan samarali foydalanish qobiliyati	Bilim va ko'nikmalar
"Shaxsning shaxsiy moliya masalalarini tushunish, tahlil qilish, boshqarish va ular haqida axborot bera olish qobiliyati"	Shaxsning sug'urta masalalarini tushunish, tahlil qilish, boshqarish va ular haqida axborot bera olish qobiliyati	Tushunish; sug'urta resurslarini boshqarish
"Yangi va murakkab moliyaviy instrumentlarni baholash hamda ulardan foydalanish darajasi bo'yicha uzoq muddatli manfaatlarga mos asosli xulosa chiqarish qobiliyati"	Yangi va murakkab sug'urta instrumentlarini baholash hamda ulardan foydalanish bo'yicha uzoq muddatli manfaatlarga mos asosli xulosa chiqarish qobiliyati	Baholash va qaror qabul qilish

¹⁶⁵ Allodi, E., Cervellati, E.M., Stella, G.P. A New Proposal to Define Insurance Literacy: Paving the Path Ahead // Risk Governance and Control: Financial Markets & Institutions. 2020. Vol. 10, No. 4. P. 22–32.

“Shaxsning moliyaviy konsepsiyalarni tushunish va ulardan foydalanish qobiliyati”	Shaxsning sug’urta konsepsiyalarini tushunish va ulardan foydalanish qobiliyati	Tushunish
“Moliyaviy bilim va tushunish, moliyaviy ko’nikma va kompetentlik hamda moliyaviy mas’uliyatni o’z ichiga oluvchi uch o’lchovli konstruksiya”	Sug’urta mahsulotlarini tushunish, ulardan foydalanish va turli vaziyatlarda qo’llay olishni ifodalovchi ikki o’lchovli konstruksiya	Moliyaviy bilim va tushunish; moliyaviy ko’nikma va kompetentlik; moliyaviy mas’uliyat; qaror qabul qilish
“Moliyaviy farovonlikni ta’minlash uchun moliyaviy resurslarni samarali boshqarishda bilim va ko’nikmalardan foydalanish qobiliyati”	Risklardan himoyalanih nuqtai nazaridan moliyaviy farovonlikni ta’minlash uchun sug’urta bilim va ko’nikmalaridan foydalanish qobiliyati	Bilim va ko’nikmalar; moliyaviy resurslarni boshqarish
“Asosiy iqtisodiy va moliyaviy konsepsiyalarni bilish hamda ulardan moliyaviy resurslarni samarali boshqarishda foydalanish qobiliyati”	Asosiy sug’urta va moliyaviy konsepsiyalarni bilish hamda ulardan risklardan himoyalanih uchun samarali foydalanish qobiliyati	Sug’urta bo’yicha bilim; sug’urta resurslarini boshqarish
“Shaxsning shaxsiy moliyaga oid axborotni qay darajada tushunishi va undan foydalana olishini o’lchash”	Shaxsning sug’urtaga oid axborotni qay darajada tushunishi va undan foydalana olishini o’lchash	Tushunish
“Moliyaviy farovonlikka olib boruvchi to’g’ri moliyaviy qarorlar uchun zarur bo’lgan e’tibor, munosabat, xulq-atvor, bilim va ko’nikmalar majmui”	Risklardan himoyalanihga olib boruvchi to’g’ri sug’urta qarorlari uchun zarur bo’lgan e’tibor, munosabat, xulq-atvor, bilim va ko’nikmalar majmui	Sug’urta bo’yicha bilim; sug’urta xulq-atvori; sug’urta munosabati; ko’nikma va malaka
“Moliyaviy konsepsiyalar va risklar bo’yicha bilim va tushunish, shuningdek turli moliyaviy kontekstlarda samarali qarorlar qabul qilish uchun zarur bo’lgan ko’nikma, motivatsiya va ishonch”	Sug’urta konsepsiyalari va moliyaviy risklar bo’yicha bilim va tushunish, shuningdek turli moliyaviy vaziyatlarda samarali sug’urta qarorlari qabul qilish uchun zarur bo’lgan ko’nikma, motivatsiya va ishonch	Sug’urta bo’yicha bilim; tushunish; ko’nikma va malaka; qaror qabul qilish

Manba: foydalanuvchi tomonidan taqdim etilgan material asosida muallif tomonidan qayta ishlangan.

Jadval ma’lumotlari asosida sug’urta savodxonligining mazmunida bir nechta ustuvor komponentlar barqaror ravishda takrorlanishi aniqlandi. Birinchidan, bilim va tushunish komponenti deyarli barcha ta’riflarda markaziy o’rin egallaydi. Bu holat sug’urta savodxonligining boshlang’ich negizi sifatida shaxsning sug’urta mahsulotlari, ularning funksiyasi, shartlari, istisnolari va qo’llanish sohalari bo’yicha zarur bilimga ega bo’lishini anglatadi. Ikkinchidan, qaror qabul qilish qobiliyati sug’urta savodxonligining amaliy natijadorligini ifodalaydi. Ya’ni, shaxs faqat ma’lumotga ega bo’lish bilan cheklanmay, mavjud risklarni hisobga olib, o’z manfaatlariga mos sug’urta mahsulotini tanlay olishi zarur.

Uchinchidan, tahlil natijalariga ko’ra, sug’urta resurslarini boshqarish tushunchasi ham alohida o’rin tutadi. Bu komponent sug’urtani oddiy xizmat emas, balki uy xo’jaligi va shaxsiy moliyani himoya qilish vositasi sifatida ko’rishga asos yaratadi. To’rtinchidan, ayrim ta’riflarda xulq-atvor, munosabat, motivatsiya va ishonch elementlarining mavjudligi sug’urta savodxonligini faqat kognitiv tushuncha sifatida emas, balki xulqiy-iqtisodiy kategoriya sifatida ham talqin etish lozimligini ko’rsatadi. Bu esa sug’urta bozorida aholining real ishtiroki, sug’urtaga bo’lgan ishonchi va ixtiyoriy

sug'urta mahsulotlariga talabni shakllantirishda mazkur omillar muhim ekanini bildiradi.

Shuningdek, tahlil davomida sug'urta savodxonligining o'lchovlari orasida eng ko'p uchraydigan mezonlar sifatida tushunish, bilim va ko'nikmalar, qaror qabul qilish, resurslarni boshqarish, sug'urta xulq-atvori va sug'urta munosabati ajralib chiqdi. Ushbu holat sug'urta savodxonligini baholash metodologiyasini ishlab chiqishda ko'p o'lchovli yondashuv zarurligini ko'rsatadi. Boshqacha aytganda, sug'urta savodxonligini faqat test savollari orqali nazariy bilim darajasi bilan o'lchash yetarli emas; uni shaxsning amaliy tanlovi, riskka munosabati, sug'urta mahsulotlarini qabul qilishi va ulardan foydalanish xulqi bilan birgalikda baholash lozim.

Olingan natijalar asosida quyidagi ilmiy xulosa shakllantirildi, sug'urta savodxonligi - bu shaxsning sug'urta va riskga oid bilimlari, mazkur bilimlarni amaliy vaziyatlarda qo'llash ko'nikmasi, sug'urta mahsulotlarini tanlash va baholash qobiliyati, shuningdek uzoq muddatli moliyaviy himoyani ta'minlashga qaratilgan ongli qarorlar qabul qilish salohiyatini ifodalovchi kompleks ijtimoiy-iqtisodiy kategoriyadir. Mazkur natija sug'urta savodxonligini aholining moliyaviy xavfsizligini mustahkamlash, sug'urta bozorining institutsional rivojlanishini jadallashtirish va risklarni boshqarish madaniyatini shakllantirishning muhim omili sifatida baholash imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. *O'zbekiston Respublikasining 2021-yil 23-noyabrdagi O'RQ-730-son Qonuni "Sug'urta faoliyati to'g'risida".*
2. *O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son Farmoni "2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida".*
3. *Sobirov, I.X., Ruzibayeva, N.X. Sug'urta ishi: darslik. Samarqand: SamISI, STAP-SEL, 2022.*
4. *Shennayev, X.M. O'zbekiston sug'urta bozori. Toshkent: Iqtisod-moliya. Bibliografik yozuv elektron kutubxona katalogida tasdiqlangan.*
5. *Atkinson, A., Messy, F.-A. Measuring Financial Literacy: Results of the OECD INFE Pilot Study. Paris: OECD, 2012.*
6. *Allodi, E., Cervellati, E.M., Stella, G.P. A New Proposal to Define Insurance Literacy: Paving the Path Ahead // Risk Governance and Control: Financial Markets & Institutions. 2020. Vol. 10, No. 4. P. 22–32.*

ҚУРИЛИШ ФИРМАЛАРИНИ МОЛИЯВИЙ БОШҚАРИШНИНГ ИЖТИМОЙ-ИҚТИСОДИЙ МЕХАНИЗМЛАРИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ

Раҳимов Санжар Абдулаҳодович,
СамДВМЧБУ, и.ф.б.ф.д. (PhD) катта ўқитувчи
Диярова Маҳлиё Исламовна,
СамДВМЧБУ, и.ф.б.ф.д. (PhD) катта ўқитувчи

Қурилиш фирмаларини самарали бошқариш жараёнида молиявий ресурслардан оқилона фойдаланиш, пул оқимларини назорат қилиш, режалаштириш технологияларини жорий этиш ҳамда рағбатлантириш механизмларини қўллаш бугунги шароитда муҳим аҳамиятга эга. Бунда ягона ахборот майдони асосида ташкил этилган бошқарув тизими қурилиш фирмаларининг ривожланиш стратегиясини шакллантиришда муҳим омил бўлиб хизмат қилади. Шу билан бир қаторда, мамлакатимиз раҳбари томонидан